

Simona LUPU

MA Universitatea DUNĂREA DE JOS, GALAȚI

CONFLICTUL DINTRE RAȚIUNE ȘI CREDINȚĂ ÎN SCRIERILE LUI LEV ȘESTOV

Abstract

THE CONFLICT BETWEEN REASON AND FAITH IN LEV ȘESTOV'S WORK

This study concerns the Russian thinker Lev Shestov and his masterpiece "Athens and Jerusalem", which was completed in 1937. In this philosophical book, Shestov develops the opposition between Athens and Jerusalem in terms of the contrast between reason and faith. As Shestov had never before compared the two cities, the article also explores the origin, meaning, and evolution of this vital polarity in Shestov's earlier work. We can see that the basic elements of Athens and Jerusalem were present in the early period of Shestov's literary career: the opposition of knowledge versus experience, logical philosophy versus a free search for personal values. From the start, he already had close at hand the opposition between logic and faith, an antagonism gradually developing toward Athens and Jerusalem. By the end of his career, Shestov was able to frame his ideas in bold new terms by using the image of the two cities, thereby emphasizing the ancient origins and eternal character of the dichotomy of reason and faith.

Key words: reason, faith, Athens, Jerusalem, religious existentialism, Logical Positivism, necessity and liberty, scientism, knowledge, anti-rationalism, revelation.

Lev Șestov este un fenomen „neobișnuit” și în unele privințe „unic” în istoria filosofiei ruse. A fost un gânditor a cărui ființă a fost dominată de o „singură idee” care consta într-o puternică dorință de a elibera omul de puterea tiranică a necesității, în vederea găsirii adevărului care se află dincolo de limitele acesteia. Nikolai Berdiaev, prietenul apropiat al lui Lev Șestov, el însuși un existențialist religios, afirma că Șestov era un gânditor care filosofa cu întreaga sa ființă și pentru care filosofia reprezenta o chestiune de viață și de moarte¹.

Este dificil să-l situăm pe Șestov în contextul gândirii rusești din secolul al XIX-lea, deoarece, cu toate că el nu este nici slavofil nici

¹ Louis J. Shein, *Lev Shestov: A Russian Existentialist*, în „Russian Review”, Vol. 26, No. 3, (Jul., 1967), p. 278.

occidental, gândirea sa prezintă un curios amestec al acestor curente. Tendințele sale slavofile nu reprezintă însă o respingere a tot ceea ce este occidental. Dimpotrivă, Șestov era atras de gândirea apuseană și în special de susținătorii antiraționalismului și antiintelectualismului: Pascal, Kierkegaard și Nietzsche. În plus, asemenea unor predecesori din Occident, poziția sa era dominată de convingerea personală că întreaga structură a gândirii apusene era dăunătoare omenirii în general².

Lev Șestov este de obicei descris de către comentatorii săi occidentali ca dușmanul neînduplecat al moralității și scientismului și susținătorul credinței împotriva rațiunii. S-ar putea spune că omul este cel puțin capabil să ajungă la cunoaștere și adevăr. Însă nu este așa, declară filosoful rus: „Tot ceea ce vedem este misterios și de neînțeles”³ și „fiecare filosof își inventează adevărurile”⁴. Ce-i rămâne astfel de făcut omului lipsit de instrumentele tradiționale ale logicii, rațiunii și eticii pentru a găsi și comunica adevărul? În viziunea lui Șestov, omul nu are decât să învețe să trăiască fără adevăruri universale. El va trebui să-și creeze propriile valori și adevăruri⁵. Fiecare om trebuie „să fie creator, să trăiască după bunul plac, pe riscul său și să aibă propria experiență”⁶.

Antiraționalismul lui Lev Șestov și metoda sa paradoxală de a pune probleme au condus adesea la neînțelegeri. Mulți dintre contemporanii săi îl considerau ca fiind un obscurantist și un „intelectual rebel”. În timp ce gânditorul rus era preocupat de destinul omului, atenția sa era totuși îndreptată către relația omului cu Dumnezeu. Dumnezeu, și nu omul, este important. Punctul său de plecare îl constituie critica raționalismului și scientismului, considerate cele două rele ale societății moderne. El insista că filosofia era rezultatul disperării mai curând decât al gândirii speculative. Asemenea lui Miguel de Unamuno, filosoful rus era pe deplin conștient de sensul tragic al vieții⁷. „Pentru Șestov sursele filosofiei erau tragedia umană, ororile și suferințele vieții și sentimentul neputinței”, declara Berdiaev în articolul *Ideea fundamentală a filosofiei lui Lev Șestov*, apărut în anul 1938. Șestov a ajuns astfel la concluzia că un echilibru între suferință și dreptate

² John K. Hyde, *Lev Shestov's French Apologist Benjamin Fondane*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 14, No. 1, (Spring, 1970), p. 25.

³ Lev Shestov, *All Things are Possible*, Ohio University Press, 1979, p. 52.

⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁵ Kent R. Hill, *All Things are Possible and Penultimate Words and Other Essays by Lev Shestov*, în „Slavic Review”, Vol. 38, No. 4, (Dec., 1979), p. 714.

⁶ Lev Shestov, *All Things are Possible*, p. 102.

⁷ Louis J. Shein, *op. cit.*, p. 279.

nu poate fi menținut decât de Dumnezeu „pentru care toate lucrurile sunt posibile”.

Cu toate că era antiintelectualist, Lev Șestov era departe de a fi nihilist sau pesimist. Prima și principala teză a sa argumenta că recunoașterea lumii de către om rezidă în credința că lumea *este* și că omul *există* în lume. Agentul acestei credințe este „conștiința care crede”. Aceasta coincide perfect cu însăși Ființa, astfel că în termeni șestovieni, Ființa și Credința sunt echivalente. Prin urmare, o ființă crede și, în aceeași măsură, un credincios există. În acest context, argumentele ontologice sunt de prisos, deoarece conștiința care crede transcende toate premisele logice care încearcă să dea ființei o bază în rațiune. Acest aspect i-a pus filosofiei lui Șestov eticheta de existențialism⁸.

Lev Șestov poate fi considerat un existențialist religios alături de gânditorul danez Soren Kierkegaard. Filosoful rus a fost de acord cu definiția pe care Kierkegaard a dat-o filosofiei, și anume că „menirea filosofiei este aceea de a elibera omul de puterea gândirii raționale și de a găsi curajul de a căuta absurdul și paradoxul”. El se întreba dacă Hegel a avut dreptate atunci când a afirmat că „realul este rațional și raționalul este real”. Iată răspunsul său la această întrebare: „Când fiecare certitudine posibilă pentru om vorbește de imposibilitate, atunci începe o nouă, nerațională, dar nebunească luptă despre posibilitatea imposibilului”. Kierkegaard definea această luptă drept filosofie existențială – o filosofie care nu caută adevărul în rațiunea care este limitată, ci în absurdul care nu cunoaște limite, iar Șestov aplica această definiție propriului său tip de existențialism⁹.

Gânditorul rus era conștient de fenomenele de dezumanizare și depersonalizare inerente unei societăți moderne tiranic dominate de rațiune. Lev Șestov a asistat cu oroare și spaimă la apariția panteonului de zei falși creați de rațiune. Acești zei erau utili și de aceea mai periculoși decât vechii idoli. Trebuie să subliniem faptul că Șestov nu era împotriva rațiunii și științei din viața cotidiană. Aceasta nu era problema sa. El s-a ridicat însă împotriva pretențiilor rațiunii și științei de a fi singurele autorități în această lume. Știința și rațiunea și-au atribuit o autoritate care în mod normal nu era a lor. Niciuna dintre ele nu putea să se ocupe cu problemele ultime, precum existența lui Dumnezeu, natura umană, nemurirea etc. Șestov era interesat de „ceea ce contează cel mai mult”. Filosofia nu trebuie niciodată să încerce să fie o știință. „Certitudinea că ordinea existentă este imuabilă este pentru

⁸ John K. Hyde, *op. cit.*, p. 25.

⁹ Louis J. Shein, *op. cit.*, p. 280.

anumite minți sinonimă cu certitudinea că viața este lipsită de sens și absurdă”¹⁰.

Atacând filosofia și știința care își bazează premisele doar pe rațiune, gânditorul rus vorbea din experiența personală a unei existențe dincolo de limitele rațiunii – tărâmul credinței. Atât știința, cât și filosofia nu au reușit să vadă dilema din legea cauzalității. Potrivit lui Șestov, aceasta este: dacă admitem că legea cauzalității nu cunoaște excepții, cum putem explica ultimele cuvinte ale lui Iisus: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” Cum poate cineva să explice crucificarea Ființei perfecte? Filosofia și știința sunt mai importante în viața aceasta decât adevărul? Dimpotrivă, Șestov insistă că adevărul este principiul indispensabil în viață.

Pretenția că știința se ocupă în special cu fapte indică o completă neînțelegere a naturii acesteia. Ea nu se preocupă de fapte așa cum sunt și cere dovadă pentru fiecare afirmație pe care o face. Pe scurt, rațiunea decretează ceea ce poate sau nu poate să fie. Ea caută în același timp să dea legi și să judece, dar nu reușește să înțeleagă adevărurile ultime care, în concepția lui Șestov, sunt pe deplin neinteligibile, dar nu inaccesibile.

Leitmotivul tuturor lucrărilor filosofului rus îl constituie eliberarea de tirania necesității. Antinomiile nu sunt între religie și ateism, ci între credință și rațiune. Credința este o nouă dimensiune. Pentru a ilustra ceea ce înțelege prin credință, Șestov relatează o legendă despre îngerul morții care „atunci când vine pentru un suflet, constată că a venit prea devreme și nu ia sufletul, lăsând omului una dintre nenumăratele perechi de ochi cu care este acoperit corpul. Apoi omul vede lucruri noi și neobișnuite, mai mult decât poate vedea oricare alt om și mai mult decât vede el însuși cu ochii naturali ... Din moment ce toate organele noastre de simț și chiar rațiunea sunt în acord cu simțurile naturale ... noua viziune pare să fie în afara legii, ridicolă ... pare a fi aproape de nebunie ... nu nebunie poetică ... ci nebunie pentru care oamenii sunt închiși în celule”¹¹.

Omul care crede este în esență „omul din subterană”, a cărui dorință este aceea de a scăpa din „peștera” în care legile, principiile și adevărurile evidente sunt supreme. Bătălia se dă între aceste două tipuri de viziune. Într-un sens, „omul din subterană” este „oricare” om care luptă împotriva „minții euclidiene” care insistă că „doi ori doi fac patru”. Toomai această căutare pasionată a adevărului și libertății l-a condus pe Șestov la poziția sa antiraționalistă. Lipsa de încredere în rațiune l-a făcut să dea vina pe cunoaștere pentru toate suferințele umane. Când omul a încetat să mai

¹⁰ Lev Shestov, *In Job's Balances*, Coventry & Macartney, London, 1932, p. xxii.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

mănânce din pomul vieții și a început să se hrănească din cel al cunoașterii, s-a îmbarcat într-o cursă autodistructivă din care nu mai poate scăpa¹².

Într-o lucrare despre Șestov și Berdiaev, James Wernham argumentează că antiraționalismul lui Șestov își are rădăcinile în modul în care interpretează atitudinea „omului din subterană” a lui Dostoievski¹³. Filosoful rus a folosit această povestire și de asemenea povestirile biblice ale lui Adam și Iov pentru a demonstra că certitudinile cunoașterii raționale nu reprezintă viața, ci începutul morții. Ele sunt invenții umane care se opun credinței într-un Dumnezeu „pentru care nimic nu este imposibil” – incluzând ceea ce ar părea logic imposibil pentru om. Autorul susține că filosofii lui Aquinas și Spinoza sunt ilustrări ale unor asemenea abordări raționaliste careucid speranța, făcând din rațiune singura autoritate și nereușind să observe bazele iraționaliste ale existenței¹⁴.

Încă din primele lucrări, Șestov a schițat o paradigmă în care logica era pusă sub semnul întrebării din punctul de vedere al existențialismului religios. El a criticat întemeierea pozitivismului pe logică. Mai târziu, gânditorul rus a considerat filosofia greacă drept precursorul pozitivismului contemporan. Șestov a început să folosească tema iudaică spre sfârșitul carierei sale, după ce a emigrat din Rusia, utilizând imagini din *Vechiul Testament* pentru a-și ilustra concepția pozitivă despre credința religioasă¹⁵.

În ultimele două lucrări, *Speculație și apocalipsă* și *Atena și Ierusalim*, Șestov se ocupă pe larg de relația dintre credință și rațiune. Atena reprezintă rațiunea, în timp ce Ierusalimul reprezintă credința, iar cele două se exclud reciproc. Știința, de exemplu, se îndeletnicește cu faptele pentru a construi o teorie. Prin urmare, ea „crează” adevărul pentru a-și valida premisele. Credința, pe de altă parte, caută adevărul în Dumnezeu pentru a cărei existență nu se poate oferi o dovadă rațională. Ea îl ajută pe om să-L „vadă” existențial pe Dumnezeu.

Ca filosof existențialist care credea într-un Dumnezeu cu „posibilități nelimitate” și în opoziție cu logica și necesitatea, Lev Șestov nu mai putea să se încreadă în rațiune. Unind rațiunea cu revelația, Dumnezeul

¹² Louis J. Shein, *op. cit.*, p. 283.

¹³ Thomas A. Idinopulos, *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „The Journal of Religion”, Vol. 48, No. 4, (Oct., 1968), p. 408.

¹⁴ William Kerr, *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „Philosophy and Phenomenological Research”, Vol. 30, No. 2, (Dec., 1969), p. 309.

¹⁵ Brian Horowitz, *The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 43, No. 1, (Spring, 1999), p. 156.

Bibliei a fost schimbat cu Dumnezeuul filosofilor și teologilor. Pe scurt, medievaliștii au înlocuit *credo quia absurdum est* a lui Tertullian cu *credo ut intelligam* a lui Anselm de Canterbury. Filosoful rus acceptă poziția lui Tertullian deoarece „se poate și trebuie să sacrificăm totul pentru a-L găsi pe Dumnezeu”¹⁶. Credința pentru el nu este un adevăr evident, dar se bazează pe existența unei Ființe perfecte, care nu este constrânsă de rațiune sau necesitate.

Pretențiile rațiunii îl înspăimântau pe Șestov. El vroia să-l salveze pe om de tirania rațiunii și astfel să-i păstreze demnitatea. Și-a propus de asemenea să stabilească un punct de vedere care să ia în serios ideea că Dumnezeu *este*. Pe scurt, filosoful rus vroia să ofere o bază pentru o evaluare a vieții în termenii unei experiențe personale în relație cu Dumnezeu¹⁷. El a luptat neîncetat împotriva concepției personajului dostoevskian Ivan Karamazov, care avansase ideea că dacă Dumnezeu nu există, totul este posibil. La această idee blasfematoare, el a reacționat cu o afirmație răsunătoare potrivit căreia, din moment ce Dumnezeu există, „toate lucrurile sunt posibile cu Dumnezeu”. Astfel, gânditorul rus a vrut să-l elibereze pe Dumnezeu din haina strâmtă a rațiunii și științei în care fusese îmbrăcat de către filosofi și teologi.

Una dintre cele mai importante reacții la ultima carte a lui Șestov este prezentată de către Bernard Martin în introducerea sa la filosofia lui Șestov (1970): „Eseurile și aforismele din *Atena și Ierusalim* reprezintă în multe aspecte punctul culminant al unei vieți întregi de căutare intelectuală și străduință spirituală și totodată alături diferite teme din scrierile sale timpurii”. Lucrarea este una dintre cele mai lucide analize făcute vreodată eternului conflict dintre rațiune și credință¹⁸. Cu toate că *Atena și Ierusalim* cuprinde întreaga viziune despre lume a lui Șestov, este interesant de menționat că înainte de a publica această carte, gânditorul rus nu a folosit niciodată imaginea acestor două orașe pentru a-și descrie filosofia¹⁹. La o primă vedere, ar părea că Șestov a ales titlul în mod arbitrar, din moment ce lucrarea nu se ocupă în mod exclusiv de vechii evrei sau greci, ci se concentrează în egală măsură pe filosofia modernă și antică. Lev Șestov nu și-a forțat însă gândirea într-o opoziție binară pe care ar implica-o titlul. Cum a putut filosoful rus să folosească Atena și Ierusalimul pentru a-și

¹⁶ Lev Shestov, *Potestas Clavium*, Ohio University Press, 1968, p. 260.

¹⁷ Louis J. Shein, *op. cit.*, p. 284.

¹⁸ Victor Terras, *Athens and Jerusalem by Lev Shestov*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 13, No. 1, (Spring, 1969), p. 125.

¹⁹ Brian Horowitz, *The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, p. 156.

caracteriza lucrarea finală fără a-și răstălmăci filosofia sau semnificația acestor două orașe antice?

Reprezentarea șestoviană a Atenei și Ierusalimului nu se bazează pe un studiu obiectiv al acestor două vechi tradiții, ci a fost inventată de Șestov pentru a îndeplini nevoile proprie-i filosofii. Căutând protagoniști în istoria culturii apusene pentru a exemplifica concepția sa pozitivă despre libertatea individuală și credința în prezența lui Dumnezeu în lume, pe de o parte, și presuposițiile sale negative despre rațiunea logică pe de altă parte, filosoful rus își găsește eroii în *Biblie*, iar adversarii în tradiția filosofică raționalistă născută în Grecia antică²⁰.

Șestov consideră că principalul scop al omului trebuie să fie acela de a depăși rațiunea și a căpăta credința, dar pentru aceasta este nevoie de curaj împotriva rațiunii logice, deoarece aceasta din urmă are o imensă putere coercitivă care înșeală, înfricoșează și în ultimă instanță înrobește individul. El prevede că înseși contradicțiile interne ale filosofiei, care îi anulează utilitatea și valoarea, își vor încheia într-un final monopolul asupra adevărului și insistă ca filosofia să-și pună noi întrebări și astfel să-l poată readuce pe Dumnezeu în lume.

Dată fiind puterea lui Dumnezeu asupra legilor naturii și logicii, cunoașterea rațională este desființată atunci când este privită din perspectiva credinței: „Mă simt obligat să repet ... că «A» poate fi inegal cu «A» și că, în consecință, pentru validarea sa, logica este îndatorată legii observației empirice a imutabilității comparative a lucrurilor aflate în afara noastră”, susținea filosoful rus în *Apoteoza lipsei de temeuri*. În lumina unei ființe transcendente implicate în soarta noastră, regulile logice, inexorabile și intransigente nu pot fi apărute și, prin urmare, un alt mod de gândire trebuie să le ia locul. Pentru Șestov, acest mod este filosofia, dar nu filosofia așa cum a fost ea practică în Occident în ultimii trei mii de ani, ca o încercare de a oferi legi universale și neschimbabile pentru fenomene. Filosoful rus considera că legătura convențională dintre logică și filosofie a fost o eroare care trebuie corectată. El scria în *Apoteoza lipsei de temeuri*: „Filosofia nu trebuie să aibă nimic în comun cu logica; filosofia este o artă care se străduiește să rupă lanțul logic al inferențelor și să ne conducă către marea nelimitată a fanteziei, unde totul este în egală măsură posibil și imposibil”. În viziunea lui Șestov, filosofia nu este menită să consoleze, ci să irite lumea²¹. Ea este pentru cei „curajoși”, pentru cei pregătiți să se confrunte cu

²⁰ *Idem, The Demolition of Reason in Lev Shestov's Athens and Jerusalem*, în „Poetics Today”, Vol. 19, No. 2, (Summer, 1998), p. 221.

²¹ *Idem, The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, p. 161.

imposibilul de negândit și miraculos. „Scopul filosofiei este acela de a-i învăța pe oameni să trăiască în nesiguranță, să îi învețe pe aceia care mai mult decât orice se tem de nesiguranță și se ascund de ea în spatele diferitelor dogme”.

În interpretarea lui Șestov, Atena reprezintă logica, în timp ce Ierusalimul reprezintă credința. Drumul către credință, afirma filosoful existențialist în cartea *Atena și Ierusalim*, ne cere „să ne desprindem din seducția rațiunii cu toate constrângerile sale fizice și morale și să căutăm o altă sursă a adevărului. În *Sfânta Scriptură*, această sursă poartă enigmaticul nume de «credință», care reprezintă acea dimensiune a gândirii în care adevărul se abandonează fără teamă și cu bucurie voinței Creatorului: «Facă-se voia Ta!», Voința Aceluia care, fără teamă și cu putere suverană îi redă credinciosului puterea pierdută: «Toate câte cereți rugându-vă, să credeți că le-ați primit, și le veți avea» (Marcu 11, 24)”²².

Șestov leagă problema credinței și pierderea sa tragică de povestirea din *Cartea Facerii*, în care Adam este pus în fața unei alegeri existențiale: credința în Dumnezeu sau credința în cunoașterea rațională. Alegând rațiunea, Adam trădează credința, ceea ce-l conduce la repudierea lui Dumnezeu. „Ochii vi se vor deschide, spune șarpele. Veți muri, spune Dumnezeu. Metafizica cunoașterii din *Cartea Facerii* este strict legată de metafizica ființei. Dacă Dumnezeu a spus adevărul, cunoașterea îl face pe om asemenea lui Dumnezeu. Aceasta a fost problema pusă în fața primului om și cea care ni se pune și nouă acum”²³.

Gânditorul rus sugerează că noi perpetuăm păcatul original mâncând din pomul cunoașterii și alegând moartea. Dumnezeu poate și tentează omul cu știința, iar omul cedează. Absurdul este opusul greșelii; greșeala impune necesitatea, iar absurdul libertatea. Însă noi nu putem cuceri evidențele în lumea științifică a păcatului în care trăim; putem doar să ne revoltăm împotriva lor. Teamă vine din responsabilitatea noastră pentru păcatul cunoașterii, iar revelarea acestei frici poate fi doar lecția absurdității. Prin teamă, nebulie și moarte, Șestov ne eliberează – noi trebuie să ne învățăm lecția de la acei martori care au mâncat din pomul cunoașterii și s-au îmbolnăvit din cauza fructelor sale, care s-au trezit momentan din cotidian și în angoasa lor percep vidul, înțelegând că „doi plus doi fac cinci” și că Hristos va fi în agonie până la sfârșitul lumii²⁴.

²² Lev Shestov, *Athens and Jerusalem*, Ohio University Press, 1966, pp. 67-68.

²³ *Ibidem*, p. 522.

²⁴ Frank Bowman, *Irredentist Existentialism: Fondane and Shestov*, în „Yale French Studies”, No. 16, 1955, p. 114.

Nefiind constrâns de noțiunile de moralitate, datorie sau timp, omul a fost fără îndoială mai fericit în vremurile de demult. Pascal spunea în *Les Pensées*: „A existat odată în om o adevărată fericire din care astăzi nu a mai rămas decât un semn sau o urmă goală”²⁵. Faptul că oamenii încă își mai amintesc de Paradisul pierdut este pentru Pascal dovada că adevărata fericire a existat odată. După descoperirea rațiunii, omul nu a mai fost capabil să trăiască fericit. Ceea ce a urmat a fost dominația unei conștiințe chinute. În *Revelațiile morții*, Șestov recunoaște importanța rațiunii ca știință prin care omul modern pretinde să fi găsit un răspuns la misterul vieții²⁶. El declara: „Teoria cunoașterii laudă rațiunea, dar nimeni nu are curajul de a o întreba și nu îndrăznește încă să se îndoiască de drepturile sale suverane. Miracolul transformării faptelor în experiență a cucerit și sedus toate spiritele: toți admit că rațiunea judecă și ea însăși nu este supusă nici unei judecăți”.

În introducerea la *Atena și Ierusalim*, Yves Bonnefoy susține că Șestov era un filosof aflat în căutarea lui Dumnezeu nu ca și cunoaștere, ci mai curând, ca pură creație: „Dumnezeu nu «cunoaște» binele și răul. Dumnezeu nu «cunoaște» nimic, Dumnezeu «crează» totul”. Învățăturile lui Șestov merg dincolo de cunoaștere în vederea atingerii incomprehensibilului. El a încercat să se elibereze de noțiuni precum inteligență, logică și rațiune. Acestea nu pot explica nici viața nici moartea. Creștinismul rezolvă problema în termenii paradisiului pe care cineva îl poate câștiga după moarte. Dar aceia care vor să înțeleagă viața de dincolo de bine și de rău, dincolo de paradisiul creștin, doresc să experimenteze viața într-un mod spiritual și metafizic care depășește limitele evidente ale unei facultăți pur noetice; deci viața trebuie să fie înțeleasă prin intermediul sufletului²⁷.

Șestov a simțit că nu putem să căutăm adevărul, deoarece acesta se revelează doar celor aleși: „Nu omul a fost făcut pentru adevăr, ci adevărul a fost făcut pentru om”. Având în vedere învățăturile lui Șestov, putem să ne întrebăm: Ce este viața dincolo de rațiune, cunoaștere și morală? Fără aceste instrumente, cum poate omul să lupte împotriva faptelor evidente și cum poate să evite moartea? În lucrarea *Atena și Ierusalim*, filosoful rus îndreptățește căutarea imposibilului, de neatinsului: „Omul se întoarce la

²⁵ Blaise Pascal, *Pensées. Oeuvres Complètes*, Editions du Seuil, Paris, 1963, p. 519.

²⁶ Arta Lucescu-Boutcher, *Shestov and Fondane: Life beyond Morals*, în „Cardozo Studies in Law and Literature”, Vol. 6, No. 1, (Spring -Summer, 1994), p. 80.

²⁷ *Ibidem*, p. 82.

Dumnezeu doar când își dorește imposibilul. Pentru a obține ceea ce este posibil, el se adresează semenilor”²⁸.

În interpretarea lui Șestov, filosofia greacă se întemeiază pe o contradicție. Grecii consideră adevărul ca fiind absolut, neschimbător, însă un asemenea adevăr nu poate oferi o cunoaștere concretă a lumii, ci doar una abstractă. În timp ce Șestov îi atacă pe greci, deoarece nu este de acord cu raționalitatea lor, aversiunea sa este bazată și pe asemănarea pe care filosoful rus o găsește între greci și reprezentanții pozitivismului logic din timpul său. De fapt, el atribuia Greciei calitățile fundamentale ale pozitivismului: glorificarea logicii și încrederea în rațiunea abstractă. Această observație pare convingătoare dacă avem în vedere felul în care Șestov reduce filosofia greacă la un singur element, dominația logicii abstracte.

În critica făcută rațiunii grecești, observăm influența filosofului german Friedrich Nietzsche, în special a ideilor sale din *Nașterea tragediei*. Aici se întâlnește o dihotomie similară între logică și religie, individual și colectiv, determinism și libertate. Șestov îl urmează pe Nietzsche atunci când dă vina pe Socrate și pe dominația logicii pentru lipsa de creativitate din filosofie. Însă filosoful rus se desparte de Nietzsche în alte privințe, în special atunci când respinge acele aspecte care l-au inspirat pe gânditorul german: corul din tragedia greacă și elementele din cultura greacă din afara tradiției clasice, cultul dionisian și puterea muzicii. Din opera lui Nietzsche, Șestov a selectat câteva arme în războiul său împotriva logicii, dar, în mod surprinzător, a rezistat în fața celor caracteristice gândirii simboliste – muzică, iraționalitate colectivă și eterna reînțoarcere – chiar dacă a fost apropiat de simbolism în tinerețe²⁹.

Gânditorul rus atribuie termenului „Atena” expresia de „logică impersonală, rece”. Începând cu Thales, se pare că grecii i-au făcut să creadă pe filosofii care i-au urmat că filosofia și religia sunt compatibile, când de fapt cele două nu numai că se opun, dar sunt complet antitetice. Șestov consideră că filosofia face multe greșeli, deoarece impune necesitatea, în timp ce elimină contingenta și intervenția divină. În acest sens, logica uzurpă chiar rolul lui Dumnezeu ca stăpân al universului, din moment ce aceasta operează forțând pe oricine, inclusiv pe Dumnezeu, să-i accepte validitatea, indiferent de timp, loc sau circumstanță³⁰. În cartea

²⁸ Lev Shestov, *Athens and Jerusalem*, p. 340.

²⁹ Brian Horowitz, *The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, p. 164.

³⁰ *Idem*, *The Demolition of Reason in Lev Shestov's Athens and Jerusalem*, p. 224.

Atena și Ierusalim, gânditorul rus spune ironic: „Dacă vrem să avem o știință solidă, trebuie să ne plasăm sub protecția ideii de necesitate și, în plus, să recunoaștem această idee ca fiind primordială, originală, fără început și, prin urmare, fără sfârșit – în alte cuvinte, trebuie să-i atribuim calități pe care de obicei oamenii le acordă Ființei Supreme”³¹.

Un alt defect al logicii constă în neputința acesteia de a da răspunsuri metafizice. La acest nivel, Șestov vede filosofia și viața ca fiind diametral opuse, deoarece logica nu poate salva sufletul și nici nu ne dă motive să ne continuăm viața. *Atena și Ierusalim*, de exemplu, „ne revelează legătura indestructibilă dintre cunoaștere, așa cum filosofia o înțelege, și ororile existenței umane”³².

Iudaismul începe să joace un rol important în gândirea lui Șestov în anii '20 ai secolului trecut când răspundea invitației surorii sale de a vizita Palestina: „Îmi este foarte greu să-ți spun cât de fericit sunt că am șansa să vizitez Palestina și cât de recunoscător sunt pentru toate eforturile tale. Încep chiar să mă gândesc că această călătorie capătă un înțeles mult mai profund decât îmi părea mai demult. Dar este prea devreme să vorbesc despre asta. Ne vom da seama când voi ajunge”³³. Cu toate că nu putem ști exact la ce se referea Șestov, dorința sa de a vizita Palestina arată un interes crescând în problemele evreiești.

Șestov a descoperit în gândirea evreilor o contragreutate teoretică pentru critica făcută logicii. De exemplu, în *Potestas Clavium* întâlnim pasajul în care compară superficialitatea Greciei și cultura vie a vechilor evrei: „Grecii erau convingși că rațiunea nu doar demonstrează existența lui Dumnezeu, nu doar explică absolut orice, dar oferă tot ce este mai bun la care umanitatea poate visa. Și ei trebuie să admită că rațiunea naturală care le era inerentă în cel mai înalt grad trebuie să se încline în fața rațiunii supranaturale a evreilor – «La început a fost Cuvântul!» - care nu aparține grecilor, ci evreilor! Iar atunci când evreul ignorant strigă din abis, Dumnezeu îi răspunde, însă când grecul educat raționează, filosofia sa nu-l conduce nicăieri!”. În competiția șestoviană dintre evrei și greci, evreii ies învingători. În ciuda „ignoranței” lor, Dumnezeu le aude strigătul. Cu toate că dihotomia de bază dintre logică și credință rămâne neschimbată, Șestov

³¹ Lev Shestov, *Athens and Jerusalem*, p. 344.

³² *Ibidem*, p. 332.

³³ L. Șestov către E. I. Mandel'berg, 8 octombrie 1925, în Baranova-Shestova, 1:324. Șestov nu a vizitat de fapt Palestina până în 1938.

arată către evrei ca simbol al unei relații pozitive între umanitate și divinitate³⁴.

Gânditorul rus percepe Ierusalimul nu numai ca implicând credința în Dumnezeu, ci și ca reprezentând momentele importante din istorie în care indivizii au dobândit credința, eliberându-se de constrângerile rațiunii și încrezându-se în Dumnezeu. Considerând credința superioară a vechilor evrei ca opusă celei a oamenilor din perioada modernă, Șestov se întreabă dacă „o asemenea filosofie nu ar putea să devină filosofia viitorului. Sau este aceasta mai degrabă o filosofie îndepărtată, pentru totdeauna pierdută – filosofia oamenilor binecuvântați, care (pentru a aminti încă o dată în termenii lui Platon) erau mai buni decât noi și trăiau mai aproape de Dumnezeu?”³⁵.

Referirea la Platon nu este deloc întâmplătoare. Nu este surprinzător faptul că Platon se poate ridica împotriva Atenei, din moment ce Ierusalimul nu reprezintă un loc geografic și nici o perioadă particulară din istorie. În concepția lui Șestov, intrarea în Ierusalim este deschisă tuturor neamurilor, indiferent de perioada în care trăiesc, iar Ierusalimul include creștini precum Iisus, Sfântul Pavel, Tertullian, Augustin, Luther, Pascal, Shakespeare, Dostoievski și Ibsen. Așadar, Ierusalimul reprezintă un anumit tip de sensibilitate, un mod de viață bazat nu pe rațiune, ci pe încrederea în Dumnezeu, credința în miracole, paradoxuri și iraționalitate³⁶. Pentru a obține adevărurile Ierusalimului, trebuie să ne angajăm într-o bătălie necruțătoare cu rațiunea, deoarece numai respingând logica putem spera să căpătăm credința: „Ororile pe care se bazează necesitatea se întorc împotriva ei. Iar în această luptă supremă, omul poate să reușească să se îndepărteze de cunoaștere și să redobândească adevărata libertate, libertatea din cunoașterea pe care primul om a pierdut-o”³⁷. Evidențiind constrângerile și erorile logicii, Șestov își asumă sarcina filosofului care caută să întoarcă umanitatea la starea sa de dinainte de cădere.

În *Atena și Ierusalim*, Lev Șestov adună toate temele sale principale: opoziția dintre religie și filosofia pozitivistă, întemeierea filosofiei pe logică și a religiei pe credința personală a individului. Așa cum filosoful rus explica în prefața cărții, expresiile „Atena și Ierusalim», «filosofie religioasă» sunt aproape echivalente, suprapunându-se reciproc, în mod egal

³⁴ Brian Horowitz, *The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, p. 166.

³⁵ Lev Shestov, *Athens and Jerusalem*, p. 626.

³⁶ Brian Horowitz, *The Demolition of Reason in Lev Shestov's Athens and Jerusalem*, p. 224.

³⁷ Lev Shestov, *Athens and Jerusalem*, p. 510.

misterioase și exasperând gândirea contemporană prin contradicția lor internă. Nu ar fi mai corect să propunem dilema: Atena sau Ierusalim, religie sau filosofie?”³⁸.

În interpretarea lui Șestov, alegerea se face între Dumnezeuul filosofilor și Dumnezeuul lui Avraam, Isaac și Iacov, între „cunoaștere” și „ororile vieții”. Potrivit filosofiei, evenimentele supranaturale care apar în *Biblie* nu ar fi putut să se petreacă niciodată. „Istoria umanității sau mai curând toate ororile din istoria umanității, potrivit cuvântului Celui de Sus, «sunt anulate», încetează să existe, sunt transformate în apariții și miracole: Petru nu a negat, David nu a omorât, Adam nu a gustat din fructul oprit, nimeni nu l-a otrăvit pe Socrate”³⁹. Însă miracolele s-au petrecut cu adevărat în *Biblie*. În special eroii biblici Avraam și Iov simbolizează idealul lui Șestov. Filosoful rus îi descrie ca pe niște eroi spirituali, subliniind credința lor nemărginită în Dumnezeu și respingerea necesității ca limită a experienței umane.

Interesul lui Șestov pentru religie este concentrat mai mult pe experiența mistică a omului, ignorând etica, domeniu de importanță fundamentală pentru vechii evrei. În plus, evreii nu erau în mod special antiraționaliști. De fapt, modul în care Șestov concepe credința mistică pare să aibă mai multe în comun cu creștinismul timpuriu. Accentul pus pe credință mai presus de etică și pe individualitate mai mult decât pe identitatea de grup, amintește mai mult de misiunea creștină decât de iudaism. Dar motivele gânditorului rus pot fi înțelese datorită faptului că el nu se simțea atras de religiile organizate, împrumutând aspecte ale marilor religii care coincideau cu concepția sa despre credință.

Constatăm că elementele de bază din lucrarea *Atena și Ierusalim* au fost prezente încă din perioada timpurie a carierei literare a filosofului rus. Șestov a fost familiarizat de la început cu opoziția dintre logică și credință, opoziție care s-a îndreptat treptat către Atena și Ierusalim. Spre sfârșitul vieții, Șestov a putut să-și exprime ideile în termeni noi folosind imaginea celor două orașe, astfel subliniind vechile origini și eternul caracter al dihotomiei dintre rațiune și credință.

Contribuția lui Lev Șestov la dezbateră despre Atena și Ierusalim constă în predicarea unei filosofii religioase bazate pe credință și revelație. Putem recunoaște împreună cu filosoful rus că aceste două orașe nu sunt complementare, ci etern separate. Mai mult decât atât, legând problema rațiunii și credinței cu aceea a Atenei și Ierusalimului, Șestov a introdus o

³⁸ *Ibidem*, p. 317.

³⁹ *Ibidem*, p. 334.

noă dimensiune existențială în această temă. În viziunea șestoviană, Atena și Ierusalimul nu reprezintă două tradiții care au cedat locul altora care au apărut mai târziu; mai degrabă, ele rămân esențe vii care influențează orice aspect al vieții noastre. Fiecare om trebuie să aleagă între aceste tradiții, răspunzându-și la cele mai importante întrebări existențiale. Așadar, opunând rațiunea și credința, Șestov a schimbat pentru totdeauna dinamica Atenei și Ierusalimului: el a transformat căutarea sensului lor într-o discuție despre Dumnezeu.

Bibliografie

- Shestov, Lev, *Athens and Jerusalem*, Ohio University Press, 1966.
- Shestov, Lev, *All Things are Possible*, Ohio University Press, 1979.
- Shestov, Lev, *In Job's Balances*, Coventry & Macartney, London, 1932.
- Shestov, Lev, *Potestas Clavium*, Ohio University Press, 1968.
- Beermann, R., *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „Soviet Studies”, Vol. 20, No. 3 (Jan., 1969), pp. 402-405.
- Bowman, Frank, *Irredentist Existentialism: Fondane and Shestov*, în „Yale French Studies”, No. 16, 1955, pp. 111-117.
- Cioran, Samuel D., *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „Russian Review”, Vol. 27, No. 3, (Jul., 1968), p. 377.
- Hill, Kent R., *All Things are Possible and Penultimate Words and Other Essays by Lev Shestov*, în „Slavic Review”, Vol. 38, No. 4, (Dec., 1979), pp. 713-715.
- Horowitz, Brian, *The Demolition of Reason in Lev Shestov's Athens and Jerusalem*, în „Poetics Today”, Vol. 19, No. 2, (Summer, 1998), pp. 221-233.
- Idem*, *The Tension of Athens & Jerusalem in the Philosophy of Lev Shestov*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 43, No. 1, (Spring, 1999), pp. 156-173.
- Hyde, John K., *Lev Shestov's French Apologist Benjamin Fondane*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 14, No. 1, (Spring, 1970), pp. 24-32.
- Idinopulos, Thomas A., *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „The Journal of Religion”, Vol. 48, No. 4, (Oct., 1968), pp. 408-409.

Kerr, William, *Two Russian Thinkers: An Essay in Berdyaev and Shestov* by James C. S. Wernham, în „Philosophy and Phenomenological Research”, Vol. 30, No. 2, (Dec., 1969), pp. 309-310.

Lucescu-Boutcher, Arta, *Shestov and Fondane: Life beyond Morals*, în „Cardozo Studies in Law and Literature”, Vol. 6, No. 1, (Spring-Summer, 1994), pp. 79-86.

Monas, Sidney, *Dostoevsky, Tolstoy and Nietzsche by Lev Shestov*, în „Slavic Review”, Vol. 30, No. 4, (Dec., 1971), pp. 909-911.

Scanlan, James, *In Job's Balances by Lev Shestov*, în „Slavic Review”, Vol. 35, No. 4, (Dec., 1976), pp. 752-753.

Shein, Louis J., *Athens and Jerusalem by Lev Shestov*, în „Slavic Review”, Vol. 28, No. 4, (Dec., 1969), pp. 679-681.

Idem, *Lev Shestov: A Russian Existentialist*, în „Russian Review”, Vol. 26, No. 3, (Jul., 1967), pp. 278-285.

Terras, Victor, *Athens and Jerusalem by Lev Shestov*, în „The Slavic and East European Journal”, Vol. 13, No. 1, (Spring, 1969), pp. 124-125.